

AGATA KAWECKA, IVAN PETROV, MAŁGORZATA SKOWRONEK
Łódź (Polska)

Z PROBLEMATYKI PRZEKŁADU STAREJ LITERATURY KRĘGU *SLAVIA ORTHODOXA* NA JĘZYK POLSKI (CZ. 2)¹

Początki recepcji literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej w różnych jej odmianach (redakcjach) regionalnych sięgają w Polsce średniowiecza i dotyczą zarówno staropolskiego piśmiennictwa w języku łacińskim, jak i późniejszej twórczości w języku polskim². Zakres tych najstarszych prac translatorskich, ich przyczyny i oddźwięk w życiu kulturalnym i religijnym narodów dawnej Rzeczypospolitej bywały na przestrzeni wieków różne i z pewnością stanowią problem, któremu warto poświęcić odrębne studium. Nie ulega z drugiej strony wątpliwości, że większe zainteresowanie literaturą (staro)cerkiewnosłowiańską w Polsce ma miejsce w wieku XIX i znajduje swoje odzwierciedlenie w licznych publikacjach, ukazujących się aż do dwudziestolecia międzywojennego i zawierających zarówno krytyczne jej omówienia, jak i przekłady. Z tego też powodu w niniejszym artykule postanowiliśmy bliżej przyjrzeć się temu właśnie okresowi – od początku XIX do końca pierwszej połowy XX wieku, bowiem z punktu widzenia adaptacji literatury obszaru *Slavia Orthodoxa* na gruncie polszczyzny stanowi on w pewnym sensie zamkniętą całość. Warto zaznaczyć, że celowość zajęcia się tym zagadnieniem uzasadnia dodatkowo niedostatek *stricte* naukowych opracowań z zakresu historii przekładu interesującej nas literatury, przy jednocześnie pojawiających się próbach analizy translatorycznej (podejmowanych nie tylko przez samych tłumaczy) jej polskich przekładów z okresu zarówno przed-, jak i powojennego³.

Przyczyn zanotowanej od początku XIX w. działalności przekładowej z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (w różnych wariantach) na język polski upatrywać można przede wszystkim we wzmożonej aktywności badawczej i edytorskiej o charakterze filologiczno-

¹ Niniejszy artykuł stanowi drugą część z cyklu publikacji omawiających problemy przekładu literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski wraz z zestawieniem bibliograficznym w tym zakresie. Pierwsza część, poświęcona przekładom z drugiej połowy XX i z początku XXI wieku, została opublikowana w: A. Kawecka, I. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 1)* oraz *Aneks – Materiały do bibliografii powojennych przekładów starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski*, [w serii:] *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. 4, red. – M. Kuczyńska, W. Stępiak-Minczewska, J. Stradomski, Kraków 2009, s. 247–255, s. 256–273.

² Por. np. F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo”, t. XXXVII–XXXVIII (1989–1990), s. 83–84.

³ Zob. np. B. E. Dworakowska, *Legends and stories of Old Rus in the translation of Ryszarda Łuźnego – wybrane aspekty lingwistyczne*, Białystok 2008; A. Pukowska, *Polskie przekłady „Żywota Świętego Metodego” (sposoby przekładu konstrukcji imiesłowowych)*, [w:] *Słowianie w Europie. Historia. Kultura. Język*. III, red. K. Pietrzycka-Bohosiewicz, A. Wawrzyńczak, B. Gołąbek, Kraków 2008, s. 439–447.

źródłoznawczym, przypadającej na czas oświecenia, i nasilonej w dobie romantyzmu – m. in. dzięki fascynacji pierwiastkiem „ludowym” i poszukiwaniu świadectw początków kultur narodowych. Odkrywane wówczas i popularyzowane (staro)cerkiewnosłowiańskie teksty literackie, uznawane – niezależnie od później dowiedzionej lub nie autentyczności⁴ – za niezwykle cenne zabytki najstarszej doby piśmiennictwa słowiańskiego, przekładano na szereg języków nowożytnych, zarówno zachodnioeuropejskich, jak i słowiańskich, wśród których pierwsze miejsce zajmują czeski i polski⁵. XIX-wieczne i pochodzące z pierwszej połowy XX wieku tłumaczenia koncentrują się głównie na trzech zasadniczych tekstach (wymienionych w kolejności ukazywania się przekładów): staroruskich *Słowie o pułku/wyprawie Igora* i *Kronice Nestora/Powieści minionych lat* oraz jednym z najstarszych dzieł oryginalnego piśmiennictwa (staro)cerkiewnosłowiańskiego w ogóle – *Żywocie Świętego Metodego*. Inne teksty tłumaczone są fragmentarycznie i sporadycznie, nie są też (poza nielicznymi wyjątkami) wydawane jako odrębne publikacje. Z tego też powodu w poniższej prezentacji skupiamy się na historii przekładu wymienionych trzech zabytków, odnotowując również informacje o innych tłumaczonych tekstach, do których udało nam się dotrzeć. Szczegółowe dane bibliograficzne omawianych przekładów znajdują się w Aneksie bibliograficznym do artykułu.

* * *

W 1800 r. w Rosji ukazało się wydanie odnalezione pięć lat wcześniej utworu – określanego jako „poemat”, „pieśń” i „słowo” – z XVI-wiecznego kodeksu ruskiego. Tytuł tego utworu w języku polskim występuje w kilku wariantach: *Słowo o wyprawie Igora/ Słowo o pułku Igora/ Wyprawa Igora na Połowców* i in. Stosunkowo niewielkiej objętości tekst opowiadał o losach podjętej przez księcia Igora Światosławowicza wyprawy przeciwko plemionom połowieckim. Opublikował go (współ z m. in. Mikołajem Karamzinem) jego

⁴ Przypadek opiewających najstarsze dzieje Czech *Rękopisu królowodzkiego* i *Rękopisu zielonogórskiego*, „odnalezionych” (a obecnie powszechnie uznawanych za spreparowane) w latach 1817–1818 przez czeskich uczonych Vaclava Hanke i Josefa Lindę. Z kolei zniszczenie jedyne go rękopisu *Słowa o wyprawie Igora* przez pożar w 1812 r. sprawiło, iż nieraz poddaje się w wątpliwość autentyczność również tego zabytku.

⁵ Poza tym w omawianym okresie przekładano również utwory południowo- i wschodniosłowiańskiej literatury ludowej, m. in. wydane przez Vuka Karadžicia pieśni epickie z cyklu o bitwie na Kosowym Polu i serbskie pieśni liryczne, a także ruskie byliny (na język polski tłumaczyli je m.in. A. Bielowski, L. Siemieński, K. Gaszyński, J. B. Zaleski, R. Zmorski, A. Maryńska: zob. A. Goriaczko-Borkowska, *Twórczość poetycka Augusta Bielowskiego*, Wrocław 1965, s. 57; *Wielka literatura powszechna*, t. 6. *Antologia*, red. St. Lam, Warszawa 1933, ss. 618–620, 809–810).

znalazca, hr. Aleksy Musin-Puszkina, bibliofil i miłośnik rosyjskich starożytności⁶. Utwór, którego powstanie datowano na schyłek XII w., wzbudził spore zainteresowanie zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. Dziś o znaczeniu *Słowa* świadczą jego przekłady na kilkadziesiąt języków, bardzo liczne prace naukowe (w tym monografie) oraz wydana staraniem Instytutu Literatury Rosyjskiej („Puszkinskij Dom”) Rosyjskiej Akademii Nauk monumentalna *Encyklopedia „Słowa o wyprawie Igora”*⁷. Ze względu na interesujący nas problem przekładów *Słowa*... na język polski do najwartościowszych poza tym należą bez wątpienia syntetyczne studia A. Obrębskiej-Jabłońskiej, E. Grebniowej i E. Małek⁸. Prace te nie tylko przypominają okoliczności powstania przekładów, ale i opinię krytyki, podejmują też (przynajmniej fragmentarycznie) ich analizę porównawczą. W poniższym skrótowym omówieniu wykorzystano przede wszystkim te właśnie opracowania.

W Polsce pierwsze informacje o *Słowie* pojawiły się w 1804 r. dzięki Cyprianowi Godebskiemu (1765–1809), który miał się zapoznać z jego przekładami na francuski i niemiecki. Autorstwo utworu przypisywał on jego znalazcy, hr. Musinowi-Puszkiniowi. Istnienie *Słowa* ogłosił w redagowanej przez siebie serii *Zabawy przyjemne i pożyteczne*, na łamach której wydał później swój przekład prozą. Było to dzieło szczególne: Godebski, tłumacząc wybrane fragmenty nie z oryginału, całość utworu przytoczył w obszernym streszczeniu⁹. Większemu fragmentowi, mającemu cechy swobodniejszej niż przekład parafrazy i kilkakrotnie później przedrukowywanemu, nadał tytuł *Żal Jarosławny po mężu swoim Igorze*. Być może nie przeczuwał nawet, że przybliżając polskiemu czytelnikowi *Słowo*..., staje się pierwszym z co najmniej piętnastu w ciągu dwustu lat znanych do dziś

⁶ *Проическая песнь о походе на Половцов удельного князя Новгорода-Цеверскаго Игоря Святославича*, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия, с переложением на употребляемое ныне наречие, Москва, в Сенатской типографии, 1800. Przedruk m.in. [w:] *Słowo o wyprawie Igora* w opracowaniu A. Obrębskiej-Jabłońskiej, Warszawa 1954, od s. 177; *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. A. Sarwa, Sandomierz 2008, s. 31–85; *Słowo o wyprawie Igora, czyli wyprawa Igora na Polowców*, przeł. A. Bielowski, A. Sarwa, Sandomierz 2009, s. 39–93.

⁷ *Энциклопедия „Слова о полку Игореве”: в пяти томах*, ред. кол. Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев, С. А. Семячко, О. В. Творогов (отв. ред.), Санкт-Петербург 1995.

⁸ A. Obrębska-Jabłońska, op. cit.; Э. Я. Гребнева, „Слово о полку Игореве” в ранних славянских переводах, [w:] „Слово о полку Игореве” и его время, отв. ред. Б. А. Рыбаков, Москва 1985, s. 169–190; Э. Малэк, „Слово о полку Игореве” в Польше, [w:] „Слово о полку Игореве”. Комплексные исследования, отв. ред. А. Н. Робинсон, Москва 1988, s. 365–382; zob. też: В. Mucha, „Слово о выprawie Igora” в кругу писарь lwowskich lat trzydziestых XIX wieku, „Przegląd Rusycystyczny”, 1985, zesz. 4 (32), s. 43–52.

⁹ Wg Bronisława Teodora Grabowskiego „przekład Godebskiego jest raczej opowiadaniem treści z dłuższymi przytoczeniami wierszem i prozą”, [w:] *Dzieje literatury powszechnej z ilustracjami*, t. 2. *Dzieje literatury średniowiecznej*, ks. 8, *Literatury słowiańskie*, rozdz. VI. *Literatura staroruska od początków do 1505 r.*, Warszawa [1877], s. 1147; wg Mariana Jakóbca, Godebski nie streścił *Słowa*..., a przełożył prozą (zob. M. Jakóbiec, *Wstęp*, [w:] *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wstępem i objaśnieniami zaopatrzył M. Jakóbiec, Wrocław 1950, s. LXV).

tłumaczy poematu na język polski. Zainteresowanie *Słowem* okazało się bowiem – nie tylko w XIX w. – ogromne.

Trzydzieści lat później zajął się przekładem *Słowa* poeta Lucjan Siemiński/Siemeński (1807–1877), który opublikował przekład wierszem początku poematu. Jednocześnie, ok. 1830 r. tłumaczył *Słowo* poeta i założyciel lwowskiego Towarzystwa Zwolenników Słowiańszczyzny Ludwik Nabelak (1804–1883), który zapowiedział wydanie swej pracy¹⁰; nigdy jednak nie opublikował nawet jej fragmentu.

W tym samym czasie *Słowo* ukazało się po raz pierwszy w przekładzie polskim praktycznie w całości, stając się punktem odniesienia dla późniejszych tłumaczy poematu. Zdaniem M. Jakóbca „przez długie dziesiątki lat [...] uchodziło za najlepsze w literaturze polskiej”¹¹, choć z drugiej strony „kalki wyrazowe i archaizacja składni, zaciemniająca sens zdania” były najpoważniejszymi usterkami tej pracy¹². Autorem przekładu (poetyckiego) był August Bielowski (1806–1876)¹³, historyk i działacz polityczny, poeta, krytyk i tłumacz, od 1869 r. dyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Wydany jednocześnie przekład prozą sam chyba Bielowski potraktował jako próbę generalną: dość wspomnieć, że w latach późniejszych – w odróżnieniu od przekładu poetyckiego – nie powtarzano jego edycji.

Następny poetycki przekład – Adama Stanisława Krasieńskiego (1810–1891), biskupa wileńskiego – krytycy ocenili jako „nader staranny, wierny i pięknie wierszowany”¹⁴, przy tym objaśniający i komentujący kwestie wątpliwe, jednak ustępujący tłumaczeniu Bielowskiego¹⁵. W każdym razie i ten przekład doczekał się wznowienia na kilka lat przed śmiercią tłumacza.

Kolejny całościowy polski przekład *Słowa* opracował Jan Dalibor Wagilewicz (1811–1866), autor również ukraińskiego przekładu *Słowa*. Przełożone i skomentowane przez Wagilewicza w 1865 r.¹⁶ *Słowo o pułku Igorowym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII*

¹⁰ Informację tę znajdujemy w liście A. Bielowskiego do Nabelaka z 11.11.1832 r.: „Pisze mi też Bogdan aby mu dostać *Igora* i *Pieśni serbskich*, albowiem chce co o poezji sławiańskiej napisać. Odpisałem mu że mu poszlę oryginał *Igora*, a razem mój przekład wierszowy, który od dwóch już miesięcy leży u Pillera, a na drugi tydzień drukować się zacznie. [...] Pisałem do Ciebie niegdyś abyś mi nadesłał twój przekład prozą, który wraz z moim drukować chciałem, a dowiedziawszy się, że tenże został w Warszawie, przełożyłem sam dosłownie i takowe przełożenie przy końcu *petitem* umieszczam” – cyt. za: W. Zawadzki, *Ludwik Nabelak. Opowieść historyczna*, Lwów 1886, s. 51.

¹¹ M. Jakóbiec, *Wstęp*, [w:] *Słowo o wyprawie Igora...*, s. LXVII.

¹² A. Goriaczko-Borkowska, op. cit., s. 56.

¹³ W wydaniach z 1833 i 1906 r. – ‘Augustyn’.

¹⁴ B.T. Grabowski, op. cit.

¹⁵ M. Jakóbiec, op.cit.

¹⁶ Tak datowany jest rękopis; O. Kupczyński podaje, że najpewniej Wagilewicz ukończył prace nad przekładem dużo wcześniej, w 1836 r., a rok później dokonał jego korekty z myślą o druku w węgierskiej Budzie, zob. O.

wieku, czekało w rękopisie aż 120 lat na wydanie w Polsce (1985) i zostało przygotowane do druku dopiero przez Elżę Małek. W roku 1999 tłumaczenie Wagilewicza wydano ponownie.

Najbliższy jednak osiągnięciu Bielowskiego zdaje się być kolejny z tłumaczy *Słowa*, Bohdan Łepki (1872–1941), poeta, prozaik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podobnie jak Wagilewicz, dokonał przekładu *Słowa* na polski – jeden z dwóch rodzimych, obok ukraińskiego, języków. Jak sam pisał, postanowił w swym poetyckim przekładzie „oddać wiernie brzmienie oryginału”, choć może „oddawał tylko własne wrażenie”¹⁷. Był to przekład różniący się znacznie od przekładu Bielowskiego: rytmem oraz oddaniem kolorytu ludowego, poprzez zastosowanie odpowiednich stylizacji leksykalnych. Rok później Łepki wydał swój „możliwie najwierniejszy przekład” prozą, z komentarzem historyczno-literackim oraz przedrukiem poetyckiego przekładu Bielowskiego¹⁸.

Z późniejszych przekładów całości *Słowa* odnotować należy tłumaczenia Juliana Tuwima (1894–1953): dwa, ponieważ pierwsze, opatrzone komentarzem Aleksandra Brücknera i wydane w 1928 r., zostało przez poetę gruntownie przejrane i przeredagowane przed ponownymi edycjami od 1948 r. począwszy. Pozwoliło to uznać je „za jedno z najlepszych tłumaczeń tego arcydzieła w literaturze światowej”¹⁹.

Obok przekładów całości i obszernych fragmentów *Słowa* nie można pominąć i innych, rzadziej odnotowywanych. Od pierwszej połowy XIX w. urywki poematu wykorzystywano nie tylko w opracowaniach historii Rusi i antologiach historii literatury rosyjskiej oraz powszechnej, ale też w rozważaniach o charakterze genologicznym. I tak kolejno fragmenty – krótkie akapity lub pojedyncze zdania – tłumaczyli na język polski m.in.: Ignacy Benedykt Rakowiecki (1783–1839)²⁰, Samuel Bogumił Linde (1771–1847)²¹,

Kupczyński, *Od Wydawcy*, [w:] *Słowo o pułku Igorowym*, przekład i opracowanie J. D. Wagilewicza, do druku przygotował i artykułem wstępnym poprzedził O. Kupczyński, Przemyśl 1999, s. 35–36.

¹⁷ B. Łepki, *Od tłómacza*, [w:] *Słowo o pułku Igora*, przeł. B. Łepki, Kraków 1905, s. 7.

¹⁸ B. Łepki, *Od wydawcy*, [w:] *Słowo o pułku Igora*, przeł. A. Bielowski, objaśnienia i wstęp B. Łepki, Brody 1906, s. 4.

¹⁹ M. Jakóbiec, op. cit., s. LXIX. Na s. 2 tytułowej tej pozycji uwaga: „Wydanie pierwsze w Bibliotece Narodowej, w odmiennym przekładzie i opracowaniu Aleksandra Brücknera ukazało się w r. 1928”.

²⁰ Fragmenty prozą i wierszem w tłumaczeniu *Prawdy ruskiej*, zob.: I. B. Rakowiecki, *Prawda Ruska, czyli Prawa wielkiego księcia Jarosława Władymirowicza tudzież traktaty Olga y Igora W.W.X.X. Kiiowskich z cesarzami greckimi y Mściława, Dawidowicza x. Smoleńskiego z Rygą zawarte, których Texta, obok z Polskiem tłómaczeniem poprzedza Rys historyczny Zwyczajów, Obyczajów, Religij, Praw y Języka dawnych słowiańskich y słowiańsko-ruskich narodów*, Warszawa, t. I (1820), s. 79–80; t. II (1822), s. 145. Sam zbiór praw pod nazwą *Prawda ruska*, wykaz zasad regulujących życie dawnej społeczności, od którego zaczerpnął Rakowiecki tytuł całości swego opracowania, również został wydany i opatrzony ponad 20-stronicowymi objaśnieniami (t. II, s. 41–152, objaśnienia na s. 125–152).

²¹ Fragmenty prozą, [w:] S. B. Linde, *Mikołaja Grecza „Rys historyczny literatury rosyjskiej” z dodatkami m. in. Biestużewa i Karamzina*, Warszawa 1823.

Kazimierz Brodziński (1791–1835)²², Grzegorz Buczyński²³, Bronisław Teodor Grabowski (1841–1900)²⁴, Aleksander Brückner (1856–1939)²⁵. Znane są też parafrazy literackie *Słowa*²⁶.

W czasach powojennych do grona tłumaczy *Słowa* dołączają: Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994) i Ziemowit Fedecki (1923–2009)²⁷ oraz Andrzej Sarwa²⁸.

* * *

Drugim zabytkiem literatury staroruskiej aktywnie tłumaczonym w XIX wieku na język polski, jest słynny XII-wieczny kijowski *Latopis Nestora* (lub po prostu *Nestor*), nazywany w polskiej literaturze również *Powieścią doroczną* lub *Powieścią minionych lat*. Historia przekładów *Latopisu* na język polski została szczegółowo i skrupulatnie opracowana przez jej XX-wiecznego badacza i tłumacza Franciszka Sielickiego (1923–2001) i opublikowana we wstępie do pierwszego jej powojennego wydania²⁹; tutaj więc ograniczymy się tylko do wskazania (w dużej mierze na podstawie tego właśnie opracowania) najważniejszych jej etapów.

Latopis był na różne sposoby adaptowany w Polsce już od XV wieku (poprzez kompilacje, streszczenia, fragmentaryczne lub skrócone tłumaczenia itd.), a spośród najważniejszych jego interpretatorów sprzed XIX wieku należy wymienić m. in. Jana Długosza, tłumacza na język łaciński (1415–1480), Macieja Strykowskiego (1547–1593), Lwa (Leona) Kiskę (1668–1728) oraz Adama Naruszewicza (1733–1796). W pierwszej połowie XIX wieku na język polski fragmenty *Latopisu* były tłumaczone lub streszczane np.

²² Fragment *Placz Jarosławny* prozą, [w:] K. Brodziński, *Rozprawa o elegii*, „Roczniki Towarzystwa Królestwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk”, t. XVI (1823), s. 129–130. Przedruki rozprawy *O elegii* w wydaniach jego prac, np.: *Pisma rozmaite*, Warszawa 1830, t. 1, s. 230–231 oraz *Pisma estetyczno-krytyczne*, m. in. Warszawa 1934, s. 348; Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, t. 1, s. 213.

²³ Streszczenie i fragmenty prozą, [w:] N. Karamzin, *Historia państwa rosyjskiego*, przeł. G. Buczyński, Warszawa 1824–1830, t. III/1825, s. 201 i in.

²⁴ Fragmenty prozą, [w:] *Dzieje literatury powszechnej z ilustracjami*, t. 2. *Dzieje literatury średniowiecznej*, ks. 8, *Literatury słowiańskie*, rozdz. VI. *Literatura staroruska od początków do 1505 r.*, Warszawa [1877], s. 1147.

²⁵ Krótkie fragmenty i pojedyncze zdania prozą, [w:] A. Brückner, *Historia literatury rosyjskiej*, t. 1. 987–1825, Lwów 1922, ss. 108–112, 114, 116.

²⁶ O czerpaniu inspiracji ze *Słowa* przez Józefa Bohdana Zaleskiego pisze A. Brückner, op. cit., s. 115; przez Teodora Lenartowicza – E. Małek, zob.: Э. Малек, op. cit., s. 376.

²⁷ Zob. pierwszy artykuł naszego cyklu (przypis 1) i dołączony do niego wykaz bibliograficzny.

²⁸ *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*, przeł. [prozą] A. Sarwa, Sandomierz 2008. Przedruk: *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*. Dwa przekłady: Augusta Bielowskiego wierszem, Andrzeja Sarwy prozą, Sandomierz 2009.

²⁹ Zob. rozdział ze *Wstępu*, zatytułowany *Recepcja „Powieści minionych lat w Polsce”*, [w:] *Powieść minionych lat*, charakterystyka historycznoliteracka, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 116–195.

przez wspomnianego wcześniej Ignacego Benedykta Rakowieckiego, który w II tomie swojego dzieła *Prawda ruska* zamieścił przekład trzech traktatów, wyjętych z *Latopisu*³⁰, obok tytułowego zabytku prawodawstwa staroruskiego, natomiast obszerny wstęp (w tomie I) i komentarze oparł m. in. na wiadomościach z tej kroniki bibliografa, historyka drukarstwa polskiego i filologa Jerzego Samuela Bandtkiego (1768–1835)³¹ czy historyka literatury Michała Wiszniewskiego (1794–1865)³².

W roku 1850 najbardziej bodaj zasłużony XIX-wieczny tłumacz zabytków (staro)cerkiewnosłowiańskich A. Bielowski wydaje fragmenty *Latopisu* w transliteracji łacińskiej oraz dołącza do nich swoje tłumaczenie na język polski³³. Wydanie to można uznać za zwiastun jego późniejszego wielkiego dokonania na niwie popularyzacji tego dzieła w Polsce. Popularyzacji tej sprzyjała inna ważna publikacja – pierwsze ogłoszone drukiem (1860) polskie tłumaczenie znacznej części *Latopisu*, opracowane przez lektora języka starosłowiańskiego w Szkole Głównej Warszawskiej Juliana Kotkowskiego (1824–?). Podobnie jak Bielowski, Kotkowski wydał równoległe tekst zabytku w transliteracji łacińskiej wraz z tłumaczeniem polskim, co uzasadniał następująco:

Co do obłoczy łacińsko-polskiej, w której się text Nestora z tłumaczeniem ukazuje, dość miałbym na usprawiedliwienie, powiedziawszy, że podjął pracę w celu rozpowszechnienia Nestora i jego języka dla tych, co po rusku nie dobrze, a po słowiańsku wcale nie umieją, a którym nie stałoby takiej, jak Długoszowi wytrwałości, uczyć się azbuki dla tego, aby Nestora czytać; takim to właśnie, sądzę, zrobiłem ułatwienie, bo mogą text czytając i porównywając z bliskim tłumaczeniem, karmić się dźwiękami pięknej, bogatej i harmonijnej mowy Słowiańskiej, której oddźwięki i echa we własnej napotkają często mowie³⁴.

Ostatnia kartka tego wydania informuje czytelnika o dalszych pracach przekładowych Kotkowskiego i o zamiarach opublikowania pozostałej części *Latopisu*. Plany te jednak nie zostały zrealizowane.

Rok 1864 przynosi publikację niezwykle – z naszego punktu widzenia – ważną. Chodzi o pierwszy tom z szeroko zakrojonej serii *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, redagowanej przez A. Bielowskiego, w którym obok innych tekstów źródłowych wydany został tekst oryginalny (tym razem alfabetem cyrylicy, a nie w

³⁰ *Traktat x. Olga [Olega] z Cesarzami Greckimi zawarty 921 r., Traktat x. Igora z Cesarzami Greckimi zawarty 945 r. oraz Traktat Mscisława Dawidowicza x. smoleńskiego z Rygą zawarty 1228 r.*, [w:] I. B. Rakowiecki, op. cit., t. II, ss. 1–7, 8–18, 19–40.

³¹ J. S. Bandtkie, *Dzieje Królestwa Polskiego*, Wrocław 1820, s. 21, 89–90, 193 i in.

³² M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, Kraków 1840–1851, t. II, s. 36 i in.

³³ Fragmenty początku z komentarzem: przeł. A. Bielowski, [w:] A. Bielowski, *Wstęp krytyczny do dziejów Polski*, Lwów 1850, s. 433–442. W tejże publikacji Bielowski wspomina o istnieniu niepełnego przekładu *Latopisu* autorstwa nieżyjącego już wówczas ks. Ławrowskiego, kanonika przemyskiego (s. 77).

³⁴ *Do Czytelnika*, s. VI, [w:] *Latopis Nestora. Stary tekst mnicha Ławrentego z XIV w.* Oddział pierwszy, część przez Schlözera krytycznie przepracowaną przepolszczył J. Kotkowski, Kijów 1860.

transliteracji) i polski przekład *Latopisu* opracowany przez J. Wagilewicza i Bielowskiego właśnie. Ta monumentalna praca opatrzona została obszernym wstępem i szczegółowymi objaśnieniami o charakterze językowym, źródłoznawczym i historycznym. Jak pisze F. Sielicki, „odtąd historycy polscy będą cytowali to źródło w tym właśnie tłumaczeniu, jakkolwiek niektórzy próbowali je modyfikować. Tak też czyniono w czasach Polski międzywojennej i powojennej”³⁵. W tymże tomie, tuż po *Latopisie*, wydał Bielowski w taki sam sposób – wyodrębniając z całości – *Monomacha naukę* i *List do Olega*; poza tym jednocześnie ukazała się osobna nadbitka z serii, zawierająca *Latopis* i te dwa fragmenty. Reprint całej serii *Monumenta Poloniae historica* został wydany w 1960 roku.

Spośród późniejszych prób przełożenia tekstu *Latopisu* warto wskazać na wydane w 1923 roku fragmenty w tłumaczeniu A. Brücknera w serii *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*³⁶. W tej samej serii rok później ukazały się kolejne fragmenty utworu, tym razem w opracowaniu Feliksa Konecznego (1862–1949)³⁷.

W latach powojennych do grona tłumaczy *Latopisu*, oprócz wspomnianego Franciszka Sielickiego, dołączyli Wiktor Jakubowski (1896–1973) i Ryszard Łużny (1927–1998), natomiast przekłady innych wschodniosłowiańskich średniowiecznych kronik zostały opracowane przez Edwarda Gorianina i Henryka Suszkę³⁸.

* * *

Kolejnym źródłem słowiańskim, przekładanym na język polski w wieku XIX, jest niezwykle ważny zabytek piśmiennictwa hagiograficznego kręgu *Slavia Orthodoxa*, a mianowicie *Żywot św. Metodego*. Warto wspomnieć, iż szczególne zasługi w jego popularyzacji na gruncie polskim w interesującym nas okresie mają głównie historycy badający dzieje Polski (również w szerszym kontekście słowiańskim) – wspomniani wyżej J. Wagilewicz i A. Bielowski.

³⁵ F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny...*, s. 84.

³⁶ *O rozgałęzieniu Słowian polskich (Lachów) i ruskich i o Awarach-Obrach, Zwyczaje tych plemion, Dzieje pierwotne Kijowa, Wzięcie Korostenia, Jak Włodzimierz Wielki władzę objął, Pogaństwo Włodzimierza i Rusi, Chrztus Rusi Kijowskiej*, [w:] *Polska pogańska i słowiańska*, wyboru źródeł dokonał A. Brückner, Kraków 1923, s. 9–15. [*Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, z. 14].

³⁷ *O Waregach i nazwie Rusi, O oślepieniu Wasyliska Trembowelskiego, O zjeździe książąt ruskich w Uwietyczach*, [w:] *Dzieje Litwy i Rusi przed unią z Polską*, w świetle źródeł przedstawił F. Koneczny, Kraków 1924, s. 1–18. [*Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, z. 22].

³⁸ Zob. pierwszy artykuł naszego cyklu (przypis 1) i dołączony do niego wykaz bibliograficzny.

Jak podaje jedno z nielicznych opracowań naukowych dotyczących tego zagadnienia³⁹, już w roku 1852 (a więc w rok po opublikowaniu starosłowiańskiego tekstu *Żywota* przez P. J. Szafarzyka⁴⁰) we lwowskim czasopiśmie „Dziennik Literacki” pojawia się pierwsze streszczenie i tłumaczenie pojedynczych zdań z tego utworu w opracowaniu J. Wagilewicza, grekokatolickiego duchownego, historyka i etnografa. Niestety, lektura dzieła nie pozwala na jednoznaczne wskazanie, które fragmenty są rzeczywistym przekładem słowiańskiego tekstu *Żywotu*, a które autorską interpretacją historii opartej jedynie na jego kanwie.

Śladem Wagilewicza kilka lat później podąża A. Bielowski. W 1858 roku, pracując w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (którego wkrótce zostaje dyrektorem) wydaje *Żywot*, który sześć lat później ponownie publikuje w pierwszym tomie ufundowanej przez siebie serii *Monumenta Poloniae historica*. W odróżnieniu od fragmentarycznego przekładu/streszczenia Wagilewicza, ograniczającego się do kilku zdań dialogu pomiędzy władcą Franków Karlomanem a samym Metodym, wydanie Bielowskiego zdaje się być prawdziwym kamieniem milowym w dziedzinie przekładu filologicznego i edycji tekstu. Autor bowiem nie tylko publikuje swój przekład w oparciu, jak sam zaznacza, o pięć tekstów źródłowych⁴¹, ale również paralelnie drukuje rozczytane teksty oryginalne, wykorzystując podział na rozdziały przyjęty w opracowaniu Szafarzyka. Tworzy tym samym krytyczne wydanie źródeł *Żywotu*, niezależnie (choć mniej więcej w tym samym czasie) od wydania przygotowywanego przez J. Bodianskiego⁴². Należy również odnotować, iż Bielowski w swoim opracowaniu idzie jeszcze o krok dalej, ponieważ ważniejsze, jego zdaniem, i wymagające komentarza passusy odnoszące się bądź do treści zabytku wskazującego na czas jego pochodzenia, bądź też do innych znanych mu tekstów źródłowych, takim komentarzem – niejednokrotnie dość obszernym – opatruje w tekście zasadniczym, nie zaburzając przy tym struktury samego przekładu. Integralną część dzieła Bielowskiego stanowi również dość obszerny wstęp, w

³⁹ W. Stępnia-Minczewska, *Zapomniana polska edycja „Żywotu Metodego”*, [w:] *Dziedzictwo misji słowiańskiej Cyryla i Metodego*. Materiały sesji naukowej w WSP w Kielcach 4–5.XII. 1985 r., red. Cz. Bartula, Kielce 1988, s. 151–158.

⁴⁰ P. J. Šafárik, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, Praha 1851.